

ПОЕТИКО-ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВАРШАВСЬКОГО ЦИКЛУ
“МІСТА, ДЕ МИНАЛИ ДНІ...” ЄВГЕНА МАЛАНЮКА

До висвітлення контактнo-типологічних літературних зв'язків Є. Маланюка з Польщею і польською літературою зверталися такі відомі літературознавці, як Н. Лисенко, яка уточнювала деякі біографічні дані поета під час його перебування у таборах інтернованих, поставила питання творчих контактів із польськими письменниками та перекладачами Ю. Тувімом, Ю. Лободовським, Л. Підгорським-Околувим та ін. Канадська дослідниця Ю. Войчишин спробувала визначити основні віхи варшавського періоду творчого шляху Маланюка — одного з найзначніших представників української емігрантської літератури. Л. Куценко зупинився на малодосліджених фактах біографії Маланюка, залучивши зарубіжні архівні матеріали, зокрема архів сина письменника Богдана Маланюка. Польське сприймання художньої спадщини українського митця знаходимо у польсько-українських нарисах А. Середницького. Метою нашого дослідження є поетико-функціональний аналіз циклу-хроніки “Міста, де минали дні...” Маланюка про Варшаву, уточнення авторства польського перекладу вірша Маланюка “Warszawa”.

Хроніка “Міста, де минали дні...” (збірка “Проца”, 1954), що складається з п'яти частин, розкриває настрої і події варшавського періоду життя Євгена Маланюка. Цикл має за епіграф рядки з поезії Тараса Шевченка “Минають дні, минають ночі...”. Паралель з відомим твором українського поета проходить лейтмотивом через усі п'ять частин. Спробуємо порівняти. Шевченківське:

*Минають дні, минають ночі,
Минає літо. Шелестить
Пожовкле листя, гаснуть очі,
Заснули думи, серце спить,
І все заснуло, і не знаю,
Чи я живу, чи доживаю,
Чи так по світу волочусь,
Бо вже не плачу й не сміюсь... [1, 293]*

Мотив загубленості у всесвіті Маланюка: “Який же буде світ мій білий...?” співпадає з шевченківським “Чи я живу, чи доживаю, І Чи так по світу волочусь”. Шевченківське “заснули думи, серце спить...” і маланюківське “охляле серце”, зображення Польщі як країни “охлялих душ і висохлих сердець”. Часовий топос у Маланюка представлений широким діапазоном застосування дієслів різного часу: минулого, майбутнього (постійні риторичні запитання), переважно теперішнього часу. Частини циклу написані в різні роки — 1923, 1929, 1930, 1932, 1933, підкреслено скороминущість днів, що змінюють одна одну: “День і ніч охляле серце їсть” (персоніфікація), “посмертний день кінчиться”, років: “Шість літ, як сон — і загадують не варт...” (порівняння). Перевагу серед пор року Маланюк, як і Шевченко (“шелестить

пожовкле листя”), надає осені, а саме жовтню, який поет високохудожньо описує у третій і четвертій частині циклу: *“Жовтень / Лаштунки ампірні розметав”, “Жовтень грає глухі прелюди / Дирижує Шопен листопадом”*.

Перша частина циклу *“І знову він, нещадний свідок”* (1923) передає настрої Маланюка перед від’їздом з Віденського вокзалу Польщі на навчання до Подєбрад. Без тіні ілюзій Маланюк мучиться питанням щодо майбутнього нового періоду життя, сподіваючись на краще: *“Яку весну шукать поїду / Під рівний грюкіт коліщат?”*, помічаючи на вокзалі тільки *“дим і чад”*. Дієслово *“мовчу”* в першій особі однини повторюється двічі в анафорній позиції, підкреслюючи безсилля автора вплинути на хід подій, плин часу: *“Мовчу, щоб лиш не закричати. / Мовчу, стискаю руки милі...”*. Мотив мовчання, що пов’язаний здебільшого зі стражданням, проявляється в контексті всього твору, коли виявляється його зв’язок з мотивами існування, самотності. Він переплітається з мотивом віри. Близькість мотиву мовчання у першій частині циклу *“Міста, де минули дні...”* до екзистенціальної філософії підтверджується паралеллю з думкою С.Кіркеґарда, котрий “неодноразово підкреслював, що лицар віри завжди мовчить. У його мовчанні схована тривога і неспокій парадоксу. І зрозуміти його можна тільки за допомогою парадоксальної діалектики” [2, 33]. Поєднання болю і мовчання є, на наш погляд, парадоксальним. Ліричний суб’єкт тікає від болю, виснаженості, невідворотності розставання з коханою у мовчання, яке є єдиною можливістю виразити біль як емоційний стан.

Використання інверсії в словосполученнях, виражених іменником і прикметником, є, на нашу думку, впливом польського мовного середовища: *“сльози опекали солони”, “світ мій білий”, “руки милі”, “Двірець Віденський”*. Інверсія залишається для Маланюка дієвим стильовим фактором. Перш за все, це типовий спосіб інверсування — перестановка визначального і визначуваного слова (визначення у постпозиції) з метою привертання уваги до ключових слів у вірші, відтінення їх через ввід у римоване співзвуччя: *“прошиває біль”*. Незвичне місце слова у вірші надає йому додаткової семантико-символічної значимості, переважно це стосується ключових слів. Особливо гостро сприймається інверсія після рядку з правильним порядком слів: *“Яким же буде світ мій білий / В далечині чужинних піль?”* [3, 430].

Друга частина *“Шість літ, як сон — і згадують не варт”* (1929) розповідає про повернення поета на той самий варшавський вокзал через шість років: його *“ніхто не стріє”,* крім *“порожнього перону”*. На вісім рядків другої частини приходиться два утворення від інфінітива *“зудіти”*: *“зуде не березіль, а март”* (теперішній час), *“Гуля Варшава, чорна і недобра”* (минулий час). Підкреслене використання російської назви весняного місяця в чужій країні свідчить про складні настрої еміграційного життя.

1930 рік ознаменувався другим одруженням Маланюка з чешкою Богумилою Савицькою, зустріч з якою відбулася у Варшаві. Саме про цей рік йдеться у третій частині *“Зрідка ходимо в Лазенки”* (1930), де через форму діалогу поета з коханою жінкою ми дізнаємося про те, чим переймався автор, перебуваючи у Варшаві. На питання *“Чи знайшов ти, / Що шукав? Чи ще зорить мета?”* Маланюк відповідає: *“Вона горить і гасне / В такт добі, але не загаса...”*. Він усвідомлено фіксує своє положення емігранта у столиці Польщі, де *“зучніше”* відчувалися *“рокоти влохи”*, а час летів *“нижче й важче”*, забираючи роки його життя:

*Труден день біля чужої праці
(Дальній родич чи набридлий гість),
Біль, що всіх істота еміграції,
День і ніч охляле серце їсть* [3, 431].

Як у першій, так і в третій частині при згадуванні еміграції вживається слово *“біль”* у називному відмінку. Маланюк вдячний цьому місту за зустріч із коханою жінкою, що передається різновидом метонімії синекдохой: *“знайшов ось тут уста і руки, / Закуток у палаці твоїм”*. Образ доброї, уважної коханої Маланюк подає через деякі незначні деталі: *“Усмій добрий, іронічний трохи”, “уста і руки”, “цілую руку в жилках синіх”*, які, до речі, називаються і у першій частині циклу, де доповнюються підметом *“долоні”*.

У Варшаві Маланюка не полишає спогад про бойове минуле на батьківщині: *“Неспокійно сплю: все сниться грюкіт / Бою та над степом чорний дим”*. Проте заключні слова звучать як мотто поета, який пам’ятає козацькі витоки свого роду, вірить у суспільні зміни і закликає до терпіння, протиставляючи сірому буденному життю красу оточуючої природи: *“Все буде, козаче своєчасно. / Вчися ждати. Дивись, яка краса!”*. Це передається звертанням *“козаче”* і дієсловами наказового способу *“вчися”, “дивись”*.

Через третю частину проходить тема людини і природи, з конкретно-го опису якої починається (осінь в Лазенках: *“Жовтень / Лаштунки ампірні розметав”*) і закінчується вірш (*“...Лунко грають простори осінні, / Плеться синь, і став дзвенить, як скло”*) [3, 432]. На наш погляд, синій колір сприяє передачі сумних і радісних настроїв, передчуттів перемін. Тема батьківщини і її майбутнього пов’язано, як правило, з поетичним образом синьої даліни часів. Перші два рядки останнього катрену розділяються вживанням крапок, що є знаком лакуни, яку повинен заповнити і подумати сам читач, інтуїтивно відчувши задум і емоційний стан автора. Використання Маланюком віршованого прийому енжамбеману, зокрема його типу *contre-rejet* *“Жовтень / Лаштунки ампірні розметав”*, витворює додаткову паузу у фразі.

Четверта частина поезії *“IV. Ти вдивляєшся хмуро й бронзово”* (1932) з присвятою “Біля пам’ятника Міцкевичу” була перекладена й опублікована під назвою *“Warszawa”* 12 березня 1933 року у тижневику *“Wiadomości literackie”* (1933.-№ 12 (483).-С.1) відомим польським поетом Юліаном Тувімом (у варшавському Музеї літератури зберігається закінчення автографу цієї поезії, переданого в 1932 році Тувімові). Згодом цей же вірш переклав Йозефом Лободовським (*Wiadomości. Londyn, 1968, nr. 18.- S.1*).

Переважно через загострення у 1933 році відносин між Польщею і Західною Україною, яка на той час знаходилася у залежності від польської держави, вірш *“Варшава”* у перекладі Тувіма отримав негативну оцінку тогочасної преси як *“гімн на честь столиці Польщі”* (львівський літературно-науковий місячник *“Дзвони”*) [4, 212]. “З Маланюком знову — “гріхопадєніє”, — пише Дмитро Донцов у листі від 24 березня 1933 до поетеси Наталії Лівичької-Холодної у Варшаву [5, 462], маючи на увазі під прислівником *“знову”* надруковану незадовго до *“Варшави”* статтю поета *“Українська поезія останньої доби”* на шпальтах тих самих *“Wiadomości literackie”* (січень 1933 р.), що також викликала обурення як серед еміграції, так і в Галичині через вибір

місяця публікації. Ймовірно, ці відгуки змусили Маланюка до 1954 року не вміщувати вірш "Варшава" в жодну з трьох збірок, створених ним у Варшаві.

Реакція Маланюка на галас, що здійснювався навколо поезії "Warszawa", проявилася у листі до Є. Пеленського від 5 травня 1933 року, що зберігається у відділі рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка: "Ідіоти й то ідіоти підлі з "Дзвонів" надрукували яскраво-провокаційну й безмежно тупу ботокудські глулу замітку "Гімн на честь Варшави" — "пера Є.М.". Передовсім пера Тувіма, а по-друге, де ж цей "гімн"? та ж нарід польський може лишень образитися на такий "гімн". А потім — що ж ? Вони мені будуть казати вибирати теми, або вказувати перекладачеві, що саме цей вірш переклав і видрукував Тувім, але про це узнав post factum" [6, 34]. Лист Маланюка до Д. Донцова від 24 березня 1933 року містить пояснення несподіванки і випадковості друку поезії для самого митця: "...якось пив чай у Тувіма і — під час азасмних літ[ературних] "справозданій" — відчитав йому той вірш. Він захопився і одразу почав перекладати. А за тиждень телефонує, що він послав до "W.L..." [7, 362].

У 1954 році у Нью-Йорку "Варшава" вийшла в книзі "Поезії в одному томі" за назвою першого рядка "IV. Ти вдивляєшся хмуру й бронзово" (1932) як складова частина циклу "Міста, де минали дні" збірки "Проца" (1954). Під час німецької окупації Варшави названа поезія була передрукована у газеті "Orzeł Biały" (1943, 10 październik). До 4-го тому семитомника Ю. Тувіма (Варшава, 1955-1964) польські видавці включили переклади двох творів українських поетів М.Рильського ("Шопен") та Є. Маланюка ("Варшава") [8, 551-552].

По суті, вірш "Warszawa" присвячений не Варшаві, а визначній в історії Польщі постаті Адама Міцкевича (1798-1855). Варшава є лише знаряддям, за допомогою якого Маланюк розкриває діяльність Міцкевича, що все життя боровся за незалежність своєї держави, свого народу. На твердження Н. Лисенко, "'Warszawa" Є. Маланюка відносимо до шереху "пам'ятникових" віршів, присвячених А. Міцкевичу (К.М. Горські, Я. Каспрович, В. Гомулицькі, В. Слободнік, Л. Стафф), які утверджували мотив опозиції двох пам'ятників — живої (духовної) і мертвої (матеріальної) традиції" [7, 362].

Не випадковим є вибір Міцкевича на роль вартового столиці, який, на припущення Маланюка, "...став ніби герольдом "шляхетської Польщі" і, в кожному разі, співцем польської нації" [9, 44]. Маланюком ставиться проблема призначення поета і поезії, його соціальних функцій. Саме поети виступають провідниками не тільки неупередженого ставлення до передачі подій сучасності, але й набагато випереджають свій час, виступаючи у ролі пророків і керманців народу. Про це митець пише у творі "Послання" (1925-1926), де Міцкевич наділяється регаліями вождя Польщі, а Пушкін — Росії:

*Як в нації вождя нема,
Тоді вожді її поети:
Міцкевич, Пушкін не дарма
Творили вічні міти й мети —
Давали форму почуттям,
Ростили й пестили події,
І стало вічністю життя
Їх в формі Польщі і Росії.*

У подіях, що відбувалися протягом певного історичного періоду, Маланюк вбачав втілення і прояв "сугестійної сили Шевченка, втіленої в нестерельних образах Гонти, Гамалії, Палія..." [10, 119]. Розглядаючи значення творчої спадщини українського духовного наставника для утворення власної держави, Маланюк відзначає нездійсненність українським поетом поставлених цілей, оскільки Україна не здобула, на противагу Польщі, незалежності, а залишилася в руїнах бездержавності:

*Шевченко лиш збудив хаос,
Що нерушимо спав над степом —
Він не здійснив своїх погроз,
Він Гонта був, а не Мазела [11, 193].*

Отже, Маланюк поруч із статтю Шевченка ставить історичних діячів Гонту і Мазепу, порівнюючи його з першим і протиставляючи другому. Відомо, що Іван Гонта брав участь у повстанні гайдаків 1768 р. — Коліївщині. Сотник Гонта, що керував козацькою міліцією, перейшовши на бік повстанців, прагнув знищити кріпацтво, відновити козацький лад, захистити православну віру. На якийсь час це вдалося, але потім російський уряд люто розправився з повстанцями і уманським полковником Гонтою. Іван Мазепа (1644-1709) — гетьман України (1687-1708) — як державний діяч прагнув відділення Лівобережної України від Росії і здобув для України автономію. Його справа заклала основи для встановлення в майбутньому незалежної держави, про яку мріяв в еміграції Маланюк, вважаючи в одній із статей, що "процес матеріалізації Шевченкової поезії потужно триває, і тільки коли він закінчиться власною державою, ми зможемо сказати, що сучасність доросла до Шевченка" [10, 120].

Якщо Польща стає для Маланюка моделлю звільненої від імперської залежності держави, осередком якої є Варшава, то Міцкевич виступає у сприйнятті Маланюка уособленням Варшави та її історії. До речі, у творі "Reduty Ordona" Міцкевич зазначає, що Варшава міжповстанського періоду відобразилася в емігрантській поезії як "symbol walki i martyrologii narodu..." [12, 554].

Наведемо деякі паралелі з життя та творчого доробку українського та польського поетів: обидва були емігрантами, політичними вигнанцями, діячами національно-визвольного руху. Маланюк у ХХ столітті, як і Міцкевич у ХІХ ст., боровся за незалежність проти існуючого уряду, однак Міцкевич, виступаючи проти царського уряду, що пригноблював до 1918 року державність його країни, волав за союз Росії з Польщею.

Типологія героїв творів Міцкевича включає у себе різні модифікації типу бунтаря-вигнанця: головний герой "Кримських сонетів" — "пілігрим", що сумує за покинутою батьківщиною, самотній борець з поеми "Конрад Валленрод", який жертвує власним щастям заради порятунку народу, поет Конрад, що втілює авторську ідею виключної ролі поета у суспільстві з викликом до богів. Ці риси непокірності, волелюбства відзначають і героїв творів Маланюка. Духовними батьками героя маланюківського оповідання "Уривок" (1914-1922), присвяченого пам'яті Давида Верхогляда, стали власне А. Міцкевич, Т. Шевченко і Дж. Байрон.

Не слід залишати поза увагою і вплив на Маланюка у 1918-1923 роках знайомства з Ю. Стемповським, який займався дослідженням творчості

А. Міцкевича. Цікавим є факт короткочасного перебування у 1825 році Міцкевича у Єлисаветграді, де вчився Маланюк. Відомий і переклад, зроблений Маланюком, поезії "З А. Міцкевича" (1957): *"І вибухли сльози щирі — без міри / На моє дитинство ясне — прекрасне..."*, яку на початку 50-х рр. перекладали українською М. Рильський, а російською — В. Звягінцева.

З перших рядків поезії "Warszawa" Маланюк підкреслює непохитність пам'ятника, який виступає свідком плину історії Варшави. Для доведення цієї тези він використовує при характеристиці пам'ятника прийменники, що виступають у тексті антонімами: *"понад"*—*"під"*.

*Ти вдивляєшся хмуро й бронзово
Понад поверхи, люди і лиця,
Під тобою розмірно й грозиво
Крутить рокіт щоденний столиця.*

Лексема *"столиця"* уявляється авторові типом метафори уособленням *"крутить рокіт"*, де прислівники способу дії *"грозиво"*, *"розмірно"* посилюють атмосферу настороженості. До речі, тему вічності міста починає ще вірш про Варшаву *"Вічне"*, згаданий нами вище. У *"Warszawie"* відчувається бажання автора підкреслити історичність міста, легендарність його влади. У рецепції поета Варшава постає як *"Чорне місто твоє, Міцкевич, / Євразійським мені Парижем"*. У той час, як Міцкевич перебував більшість свого життя на еміграції в Парижі, Маланюк — у Варшаві, яка змальовується ним темними кольорами: *"чорне місто"*, закуте в залізо, люди, що поспішають у своїх справах, — типові риси промислового мегаполіса. Епітет *"чорне місто"* проходить рефреном через декілька творів Маланюка, де згадується Варшава, а саме: *"Гула Варшава, чорна і недобра"* (цикл *"Міста, де минали дні"*), *"Але й вночі не спить це чорне місто: / Заулками, алеями, садами / Минуле в нім блукає, як повія, / І тьма кишить від блудних, грішних душ"* (*"З щоденника"*, 1936) [3, 375].

Якщо проаналізувати епітети, що характеризують Варшаву, то вийде далеко не ідеалістична картина бачення Маланюком польської столиці, більше того — нагромадження негативних емоцій: *"рокіт щоденний"*, *"чорне місто"*, *"глухі прелюди"*, *"спізнілі люди"*, *"висп'янськими млами"*, *"чорних вікнах"*, *"сірий привид"*. *"зимним нордом"*, *"іржавим листом"*. Водночас семантика більшості лексем підтверджує ці настрої поета: *"вдивляєшся хмуро"*, *"плями"*, *"омана"*, *"заскрегочуть віти"*, *"стережи"*, *"зітхає туманом"*.

Крім Міцкевича, Маланюк згадує не менш видатного діяча Польщі — композитора Фредерика Шопена: *"Диригує Шопен листопадом..."* (вид переносу значення — метонімія), який протягом дев'ятнадцяти років мешкав у Варшаві, а з 1830 року фактично став емігрантом і помер, як Маланюк і Міцкевич, на чужині.

У вірші *"Warszawa"* називаються два найголовніші вороги Польщі — Російську імперію і татарські орди:

*І коли заскрегочуть віти,
Схід дихне своїм зимним нордом, —
В Уяздовських гуляє вітер,
Стеле шлях по асфальту — ордам.*

Присутня в усіх віршах Маланюка історіософічна глибина кожного предмету примушує нас припустити, що під Сходом із *"зимним нордом"* автор

має на увазі одвічну загрозу з боку Росії, яка в першій половині XVIII ст. при Катерині II завоювала Польщу.

Цікава в цьому випадку і роль архетипу вітру, що може виконувати подвійні, повністю протилежні функції: Л. Куценко виділяє східний, азійський, чорний вітер, який символізує нищення землі поета, та рятівний вітер з моря. Саме азійський, чорний вітер, присутній у рецепції Варшави Маланюком, не захищає місто від орд, а навпаки *"стеле шлях...ордам"*, виступаючи підступною руйнівною силою для Варшави.

Тому автор звертається до Адама Міцкевича як охоронця міста стерегти серцевину Польщі як від східних держав, так і від монголо-татарських орд, що, як відомо, починаючи з XV ст., протягом кількох століть, не давали спокою Польщі своїми набігами, тому польські королі навіть наймали на службу запорозьких козаків.

*...Стережи, стережи це місто,
вартівничий із бронзи, Адаме!*

Звичайно, Маланюк захоплюється Варшавою, якій вдалося здобути незалежність і визвольна боротьба якої була йому близька, про що він зізнається, перебуваючи ще в таборах інтернованих: *"Мимо волі приходять на думку аналогія з польським визвольним рухом, з роллю і завданнями польської еміграції під час боротьби поляків з москалями. Для уявлення цього можна порадити інтелігентним представникам нашої еміграції проштудіювати історію польської еміграції уважно: це — найліпша лектура для нас на чужині"* [13, 18]. Тому поет застерігає про необхідність збереження перемоги, аби вона не виявилася короткочасною, як це сталося з УНР.

Маланюк як сторонній споглядач перелічує культурно-мистецькі пам'ятки архітектури міста, зокрема Бельведер (побудований перед 1739), Уяздовські алеї. Митець веде умовний діалог, використовуючи риторичні запитання: *"В чорних вікнах — то племінь чи плями? / Сірий привид — мана чи омана?"*

Варшавський Бельведер восени викликає в Маланюка асоціації, що передаються персоніфікованою метафорою, з іншою столицею — Петербургом з його постійними туманами: *"Бельведер під висп'янськими млами / Петербурзьким зітхає туманом"*, які неодноразово згадуються у творчості поета, як-от: *"Гул позребовий полтавського маршу / Крізь Петербургу затруті тумани"* (вірш *"До портрета Мазепи"*, 13.11.1932) [3, 313].

Для Л. Куценка очевидною виступає у Маланюка *"спорідненість Петербурга і Варшави, зокрема в їх імперських амбіціях, у їх ставленні до України..."* [14, 433]. Проте, на нашу думку, своїм посиленням на спільних як для Польщі, так і для України ворогів (Росію та татарські орди) Маланюк намагається показати спорідненість долі і прагнень столиць: польської Варшави та українського Києва. Компаративний аналіз двох віршів Маланюка про Київ (*"Київ"*, 21.III.1930 та *"Київ"*, 1931) з твором *"Warszawa"*, показує безсумнівну схожість їх мотивів, а саме: рядки з вірша *"Київ"* (21.III.1930): *"Бо тут — віки..."* [3, 333] і назва вірша *"Вічне"* про Варшаву мають об'єднуючу семантику *"вічність"*.

Уривок з поезії *"Київ"* *"І від віків повзуть під стіни орди... / Се він підніс — відданий на загладу / Вітрам азійським — злотє чоло, / Щоб стерегти"*

не збуджену Елладу / Над вируванням пристрастей і злób", "Гудуть вітри крізь площі і дзвіниці, / Та нерушимих стін не захитать!" і рядки з "Warszawy" "В Уяздовських гуляє вітер, / Стеле шлях по асфальту — ордам", "Стережи, стережи це місто, / Вартівничий із бронзи, Адаме!" об'єднані виділеннями нами ключовими словами: обидва міста потерпали від набігів монголо-татарських орд, що передається образом азійського вітру — уособлення загрози і небезпеки; перегукуються і дієслова "стерегти" (дійсного способу) — "стережи" (наказового способу) в обох віршах. Проте, якщо на охорону Варшави Маланюк ставить Адама Міцкевича, то місто-наступник Еллади Київ сам виступає охоронцем своєї культури. Наведені факти ведуть нас до висновку, що Варшава, в історії якої простежуються схожі з Києвом риси, користується постійною увагою художнього зору Маланюка.

Нарешті ще один посутній момент: відсутня ясність у питанні щодо авторства двох різних перекладів поезії "Warszawa". За однією з версій вони є лише варіантами перекладів, здійснених Юліаном Тувімом. За іншою — один з них належить Тувіму, а другий переклад — Юзефу Лободовському.

Порівняймо переклад "Warszawy" Ю. Тувіма, наведений канадською дослідницею творчості Маланюка Юлією Войчишин ("Ярий крик і біль тужавий", 1993) та Олександром Астаф'євим ("Образ і знак", 2000) без вказівки на першоджерело, з перекладом, що аналізується польським дослідником Антонієм Середницьким ("Szkice polsko-ukraińskie". Варшава, 1994) і українським Леонідом Куценком ("Dominus Маланюк: тло і постать", 2002), які посилаються на Wiadomości literackie (Warszawa, 1933. — № 12 (483). — С. 1).

*Śpi Belweder, otulony mgłami,
petersburskim tumanem się dławi*

(за Ю. Войчишин, О. Астаф'євим)

та

*W mgłach wyspianskich Belweder, owiany
Petersburskim tumanem mrocznym*

(за А. Середницьким, Л. Куценком).

Наталія Лисенко є прибічницею погляду, за яким існує два варіанти тувімовського перекладу "Warszawa". Вона зазначає в дисертаційному дослідженні, що представлений Ю. Войчишин та О. Астаф'євим переклад Ю. Тувіма був надрукований Ю. Лободовським у паризькому журналі "Kultura" (Париж. — 1955 — № 10) [15, 80].

Проте Середницький наголошує на тому, що "Warszawu" переклав також Юзеф Лободовський у "Wiadomościach" (Londyn. — 1968. — № 18. — s.1): "Śmierć Jehvena Małaniuka uczcił tygodnik londyński "Wiadomości" wydrukowaniem jego wiersza "Warszawa" w dwóch przekładach Juliana Tuwima i Józefa Łobodowskiego..." [16, 80]. Отож, питання щодо авторства двох цих перекладів залишається відкритим і амбівалентним.

30 вересня 1939 роки Маланюк визначив у щоденнику роль Варшави в своєму житті: "Warszawa była dla mnie miastem, gdzie przemijają dni (jakaś analogia z życiorysem Kulisza i Szewczenki), miastem, gdzie "nie urodził się żaden poeta. Warszawa w ogóle znajdowała się poza granicami wysokiej poezji

i tragedii... Nie ratowało jej nawet norwidowskie "ideał sięgnął bruku". I oto pierwsze wyjście na scenę po zakończeniu pierwszego aktu... Niesamowite wrażenie, i wrażenie dziwne: Warszawa "spompeizowana" stała się jakoś niewiarygodnie uduchowiona... Ruiny miasta nabrały wyrazu wysokiej sztuki i wysokiego stylu..." [16, 65].

Варшава в останній п'ятій частині "Посмертний день змійється по руїнах" (1933) набуває найбільш негативних відзивів Маланюка:

*Вона ще снить, рокована країна
Охлялих душ і висохлих сердець.
Ввижається їй велич, міць і слава,
Зітлілі чини, неживі слова.
Й не відчува, що виснена держава,
Як мстивий привид, тихо проплива.*

За допомогою синекдохи "країна / Охлялих душ і висохлих сердець" автор доводить ідею морального виродження людини, її знеособлення. Через всю частину проходить мотив смерті, яка наголошується вже першим словом у рядку — епітетом "посмертний день", який виступає частиною пуанту в кінці вірша: "Посмертний день кінчиться"; персоніфікованим порівнянням із "могильним гадом". Автор уникає слова "смерть", замінюючи його перифразом: "останній сон", який вводиться енкамбеманом типу *contre-rejet*: "Бездиханна / Глибока тиша і глибокий сон". Крапки в останній строфі виконують функції як часового проміжку, так і спонуки до філософського узагальнення, "антиемфазі" (невизначеної багатозначності).

Якщо в четвертій частині зустрічається словосполучення "сірий привид", то у п'ятій характеристика посилюється епітетом "мстивий привид". Найбільш помітна схильність Маланюка ототожнювати історію Польщі з історією Російської імперії, східну і північну столиці: "І дійсність проступає невблаганно / Гербів щербатих, зламаних колон" [3, 433], де зустрічаємо інверсивні конструкції.

При прочитанні циклу-хроніки "Міста, де минули дні..." не полишає відчуття занурювання в якийсь летаргічний інертний сон — ще одна риса, навіяна шевченківською поезією. Через три частини циклу проходить міфологема сну, який у Маланюка виступає у негативному значенні як згадування складного минулого, як ототожнення життя-сон, як порівняння: у другій частині — "шість літ, як сон — і згадують не варт...", в третій — "...все сниться зрюкіт / Бою та над степом чорний дим", в п'ятій — як синонім смерті: "посмертний день кінчиться. Бездиханна / Глибока тиша і останній сон".

Отже, цілий ряд творів Маланюк написав, знаходячись в еміграції у Варшаві. Серед них виділяється цикл-хроніка "Міста, де минули дні...", написаний у Варшаві і про варшавський період життя Маланюка, куди увійшов вірш "Warszawa" (переклади Ю. Тувіма і Ю. Лободовського), ідейно-тематичний зміст якого викликав неоднозначні судження серед українських літературознавців. Аналіз циклу дає нам підстави стверджувати суперечливість сприймання Маланюком польської столиці. Визнаючи культурно-історичні надбання польських митців, Маланюк водночас наголошував на

імперських амбіціях польської влади, проводив паралель із Росією, до політики якої ставився однозначно негативно.

Вірш "Warszawa" побудований у формі діалогу-звертання до Міцкевича, який був близький Маланюку своїм духом боротьби за незалежність. Варшава для Маланюка була вимушеним притулком далеко від батьківщини. Проте не можна нехтувати почуттям поваги, захопленням, яке відчувається у віршах Маланюка про Варшаву, який був передовсім істориком. Визвольна боротьба, яку вели Польща, вдалася, на відміну від боротьби України, яку він називає "мізерія чужих історій..." [3, 226], за своє визволення. Безсумнівно є те, що роки у Варшаві були найбільш продуктивним періодом в його творчому й особистому житті: одруження, започаткування стосунків з найкращими митцями світової культури, упорядкування чотирьох збірок поезій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко Т.Г. Кобзар. — К.: Варта, 1993. — 640 с.
2. Долгов К. От Киркегора до Камю: Философия. Эстетика. Культура. — М.: Искусство, 1990. — С. 33.
3. Маланюк Є. Поезії. — Львів, 1992. — 686 с.
4. Гімн на честь Варшави // Дзвони. — Львів, 1933. — Ч. 4. — С. 212-213.
5. Донцов Д. Лист до Н. Лівичької-Холодної від 24.03.1933 // Матеріали до історії літератури і громадської думки. — Нью-Йорк, 1992. — Т. 3. — С. 462.
6. Куценко Л. Ще раз про "гріхопадіння" Є.Маланюка // Куценко Л. Князь духу: Статті про життя і творчість Євгена Маланюка. — Кіровоград, 2003. — С. 33-39.
7. Лисенко Н. Публікації Євгена Маланюка в польській пресі в 3-х роках ХХ століття // Українсько-польські літературні контексти. Київські полоністичні студії. Том IV. — К., 2003. — С. 354-364.
8. Tuwim J. Dzieła: W 7 t. — Warszawa: Czytelnik, 1959. — Т. IV. — S. 551-552.
9. Маланюк Є. Книга спостережень. — Торонто, 1966. — Т. II. — 479 с.
10. Маланюк Є. Книга спостережень: Статті про літературу. — К.: Дніпро, 1997. — 430 с.
11. Маланюк Є. Посланіє // Баган Олег, Гузар Зенон, Червак Богдан. Лицарі духу. (Українські письменники-націоналісти-"вісниківці"). — 2-е вид., доп. — Дрогобич: Відродження, 1996. — 288 с.
12. Warszawa // Literatura Polska. Przewodnik encyklopedyczny. — Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1985. — Т. II. — S. 543-566.
13. Військовий (Євг.М.) Про долю еміграції на чужині // Наша зоря. — Ланцут, 1922. — Ч. 28. — С. 18.
14. Куценко Л. Dominus Маланюк: тло і постать. — Вид.2-ге доп. — К., 2002. — 368 с.
15. Лисенко Н. Становлення і розвиток творчої постаті Євгена Маланюка (у контексті літератури 20-30-х років ХХ століття): Дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / НАН України: Інститут л-ри Т.Г. Шевченка. — К., 1999. — С.80.
16. Serebnicki Antoni. Jewhen Malaniuk a pisarze polscy // Szkice polsko-ukraińskie. Antoni Serebnicki. — Warszawa: Towarzystwo Polska-Ukraina, 1994. — S.58-86.

АННОТАЦІЯ

В статье определяются поэтико-функциональные особенности варшавского цикла "Міста, де минали дні...", уточняется авторство польського перекладу стихотворення циклу "Warszawa".

SUMMARY

The article deals with poetical and functional peculiarities of Warsaw cycle "Міста, де минали дні...". The author determines the authorship of the Polish translation of the poem "Warsaw".